Un formalism cu faţă umană.
Cercul de Poetică şi Stilistică de la Bucureşti

Adriana STAN*

Keywords: *linguistics, stylistics, ethnology, structuralism, socialist realism*

Panoramele şi studiile de istorie a criticii româneşti postbelice tind să prezinte critica şaizecistă, renăscută după realismul socialist, ca fiind definită prioritar prin neoimpresionismul de inspiraţie călinesciană. Curentul de critică stilistică, afirmat timid, dar persistent din jurul anului 1960 a fost, până recent, discutat în cadrul unor istorii de specialitate (Oancea 1988), ca şi cum ar fi greu de asimilat criticii literare propriu-zise. Stilistica românească e ignorată în panoramele mai vechi de istorie a criticii româneşti postbelice (Mihăilescu 1977); cercetările mai recente nu o pot ocoli în vederea recompunerii tabloului critic al epocii, dar o privesc pe temeiul promisiunilor neîmplinite (Fotache 2010) sau îi scot în evidenţă dezavantajele în raport cu critica *mainstream* (Goldiş 2011). Deşi împărtăşeşte perspectiva ultimelor două contribuţii citate cu privire la marginalitatea stilisticii în raport cu critica neoimpresionistă, studiul de faţă alege cazul Cercului de Poetică şi Stilistică de la Bucureşti pentru a demonstra, în mod polemic faţă de studiile citate, atât existenţa unui veritabil curent de critică structuralistă în anii ’60 româneşti, cât şi convergenţa unora dintre principiile şi obiectivele ei cu acelea ale criticii neoimpresioniste.

La începutul anilor ’60, în universităţile româneşti de filologie se cumulează câţiva dintre factorii decisivi pentru apariţia unui formalism sau structuralism literar: lingvistica românească intrase deja în raza acestui curent de idei, iar situaţia sa instituţională mai sigură şi mai puţin răvăşită ideologic decât a altor discipline îi dă un „ascendent” (Zamfir 1979: 3); în acelaşi timp, determinismul literar îşi pierduse orice credibilitate metodologică, devenit, în caricatura grotescă a realismului socialist, un inamic mult mai reprehensibil decât s-ar fi putut profila vreodată din ideile lui Gherea; acest reper negativ stimulează, dacă nu o contestare făţişă, cel puţin impulsul de a-l evita în zone de argumentaţie cât mai străine lui. La fel de evident este impulsul de a securiza cercetarea literară, după toate prefacerile pe care le cunoscuse ea de-a lungul decadei a şasea. În toate ţările socialiste, dublul context al războiului rece, care alimentează o cursă cu Occidentul pentru supremaţie ştiinţifică, respectiv al proceselor de emancipare treptată de sub tutela sovietică, determină întoarcerea spre chestiunea „specificului” (Martin 2002: 5) care, de la un punct, implică şi „specificul” domeniilor de cercetare. Aceste două contexte mai

* Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Universitatea de Medicină și Farmacie „Iuliu Haţieganu” Cluj-Napoca,România (adrstan@yahoo.ca).

„Philologica Jassyensia”, an XIV, nr. 1 (27), 2018, p. 121–129

BDD-A28147 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:41:38 UTC)

largi au însoțit traseul – similar în URSS, pe de o parte, Polonia, Cehoslovacia și Ungaria, pe de altă parte – prin care dezbaterea structuralistă s-a extins din lingvistică în studiile literare în prima parte a anilor ’60 (Mozejko 1993: 206; Seyffert 1985: 172).

Desigur, cumulul de factori pe care-i regăseam, în forme asemănătoare, și în variantele interbelice de formalism și structuralism nu garantează aceleași rezultate în noile condiții ideologice din estul comunist. Cea mai frapantă trăsătură a structuralismelor lingvistico-literare apărute aici în perioada postbelică o constituie accentul pe aplicări și „analize”, corespunzător cu evitarea teoretizărilor exprese. Structuraliștii interbelici sau structuraliștii francezi șaizeciști își problematizează domeniile de cercetare – delimitându-le obiectul, construindu-le metalimbaje – în termenii unei discuții epistemologice mai profunde, care vizează, de pildă, relația limbajului cu realitatea sau funcția literaturii într-o cultură. Lingviștii și stilisticienii estici, pe de altă parte, nu ating aceste problematici decât indirect, „opera” lor rezumându-se la exercițiul practic al unor concepte sau unghiuri de analiză.

În principiu, această tendință aplicativă ar trebui să fie mai fructuoasă pentru critica literară, pe care variantele mai teoretizante de structuralism au expediat-o în afara perimetrului „științei literare”. Cu atât mai mult cu cât, odată ieșită din chingile dogmatismului, critica resimte și ea nevoia de purificare a propriilor instrumente, căreia lingvistica i-ar putea veni în ajutor. În realitate, lucrurile nu se desfășoară într-o asemenea consecuție simplă, nu orice analiză sintactică sau catalog de substantive dintr-un text literar având acceptabilitate și, mai ales, relevanță critică. Lingvistica e, totuși, o disciplină „dură”, construită pe modelul succesiunii sau alternanței de teorii, pe când în critică tradiția asigură o bază de problematizare mai constantă (Searle 1976: 397), oricât de inovatoare teoretic sau conceptual ar fi soluțiile care i se găsesc. Dacă lingvistica românească este reclădită din temelii, inclusiv sub aspect instituțional, după 1948, critica literară e mai intim legată de un arbore genealogic, are în spate o tradiție care, dată fiind retezarea bruscă a „firului” său de evoluție (Mihăilescu 2002: 128), nu dădea neapărat motive să fie contestată din pricina unei eventuale saturații. În această privință, renașterea unei critici de tip tradițional după hiatusul realist-socialist ar fi chiar mai firească decât nașterea unei critici revoluționate teoretic.

Teoriile și tehnicile lingvistice pătrund masiv în studiul literar la începutul anilor ’60, în special însă pe palierul învățământului și al cercetării, fără să afecteze pentru început discursul, încă intuiționist, al criticii literare. Stilistica și „analiza de text” inspirate de lingvistică nu obțin, în genere, credibilitate critică. Nu doar din pricina criticilor, care nu s-ar fi obosit să citească revistele lingvistice sau culegerile stilistice; ci și din cauza timidității lor argumentative, „analiștii” aplicând o sumă de concepte lingvistice pe textele scriitorilor clasici, fără să aducă noutăți exegetice demne de interes. Dacă, de la un moment dat, critica ia în seamă acest fenomen roditor în universități și institute, ajungând să constate că structuralismul e la modă și în aerul timpului, o face ca și cum s-ar referi la un zgomot de fond devenit, de la un punct, inevitabil.

De fapt, o veritabilă întâlnire între lingvistică și critica literară are loc o singură dată într-un mod programatic și la proporțiile unei confruntări (colective) de principii, în cadrul Cercului de Poetică și Stilistică de la București înființat în 1961.

BDD-A28147 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:41:38 UTC)

Ca obiective şi componenţă, gruparea este inedită, până la acea dată, în istoria literară românească. Cu toate că în anii ’70 vor mai fiinţa cercuri similare în centrele academice din Bucureşti, Timişoara sau Cluj, niciunul nu va mai avea ambiţiile explicit critice regăsite la cercetătorii de la începutul anilor ’60, dar nici nu va mai beneficia de membri cu o asemenea valoare critică intrinsecă. Momentul este şi el prielnic pentru schiţarea unei reforme critice: cuceririle teoretice ale lingvisticii sunt încă proaspete şi emulative, iar climatul ideologic dă semne de permisivitate.

Încă şi mai importante sub acest aspect sunt alte două conjuncturi. Pe de o parte, avem de-a face cu tineri filologi de formaţie „cosmopolită” (Alexandrescu 2000: 47) şi „bibliofagă” (Nemoianu 1994: 278), pentru care tradiţiile critice autohtone nu constituie o bază decisivă, sau măcar unică, de pornire. Pe de altă parte, în primii ani ai deceniului şapte, ani de replieri şi hărţuieli cu dogmatismul, neoimpresionismul nu apucase încă – dar o va face foarte curând – să se solidifice într-o paradigmă *mainstream*, intimidantă pentru alte perspective critice. Ce au reuşit, aşadar, să articuleze cerchiştii bucureşteni pe baza acestor circumstanţe relativ favorabile lor?

De fapt, probabil că o mai legitimă primă întrebare ar fi cum au ajuns ei la chestiunea criticii literare. Cercul are o formulă asemănătoare formalismului rus, cuprinzând lingvişti, folclorişti şi literaţi. Comparativ cu omologii lor moscoviţi şi petersburghezi, bucureştenii sunt mai legaţi de *establishment*, având astfel o mai mică rezonanţă publică, şi le lipseşte fermentul unor mişcări artistice contemporane de amploarea avangardelor ruse. Grupul de cercetare e tutelat de triumviratul lui Al. Rosetti, Tudor Vianu şi Mihai Pop, intelectuali formaţi şi afirmaţi înaintea celui de-al doilea război mondial, care îşi recâştigaseră treptat poziţiile în a doua jumătate a anilor ’50. Cercul funcţionează pe lângă două organisme ale Academiei, Centrul de Cercetări Fonetice şi Dialectale, respectiv Institutul de Etnografie şi Folclor, unde au loc şedinţe periodice, aproximativ lunare, de prezentări şi dezbateri. Din păcate, conţinutul acestor întâlniri, precum şi agenda lor teoretică, pe care Sorin Alexandrescu o va plasa la originea unei „metodologii comune” (Alexandrescu 1967: 422), nu au rămas niciunde documentate explicit, altfel decât în rememorările unora dintre membrii Cercului: Sorin Alexandrescu, Toma Pavel, Mihai Zamfir, Virgil Nemoianu, Mihail Nasta, Mihaela Mancaş, Sanda Golopenţia, Constantin Eretescu, Solomon Marcus, Liliana Ionescu, Pavel Ruxăndoiu şi alţii. Rezultatele lor proxime sunt o sumă de analize, publicate în „Cahiers de linguistique théorique et apliquée”[1] şi în volumul *Studii de poetică şi stilistică* (1966). Rezultatele mai îndepărtate, dar la fel de relevante pentru activitatea Cercului, pot fi identificate în poziţiile pe care le susţin în câmpul nostru critic, prin articole sau volume individuale, Sorin Alexandrescu, Toma Pavel sau Virgil Nemoianu.

[1]Mihaela Mancaş, „La synesthésie dans la création artistique de M. Eminescu, T. Arghezi et M. Sadoveanu”, în „Cahiers de linguistique théorique et apliquée”, nr. 1, 1962, p. 56–87; Mihail Nasta, „Considérations sur les caractères distinctifs du mètre grec”, în „Cahiers de linguistique théorique et apliquée”, nr. 1, 1962, p. 135–151; Toma Pavel, „Notes pour une description structurale de la métaphore poétique”, în „Cahiers de linguistique théorique et apliquée”, nr. 1, 1962, p. 185–207; Virgil Nemoianu, „Contributions à la recherche semantique des rimes. Les rimes roumains en -oc”, în „Cahiers de linguistique théorique et apliquée”, nr. 2, 1965, p. 191–224; Toma Pavel, „Accent et ictus”, în „Cahiers de linguistique théorique et apliquée”, nr. 3, 1966, p. 129–130.

BDD-A28147 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:41:38 UTC)

Să ne concentrăm, aşadar, asupra *Studiilor de poetică şi stilistică*[2]. 1966, când apare volumul, e un an exploziv în critica românească şi franceză, dar din motive şi cu consecinţe cât se poate de diferite. În România, dezbaterea în jurul călinescianismului marchează recuperarea tradiţiei critice şi postularea ei ca argument de autoritate în sprijinul unui domeniu constituit pe poziţii anti-dogmatice. Dar şi anti-teoretice. În Franţa, disputa Barthes-Picard, încununată de *Critique et verité* şi secondată de apariţia numărului-manifest din *Communications* (8/1966), încheie toate socotelile cu tradiţia critică locală, şi impune o „ştiinţă a literaturii" croită în laborator, din elemente de radicală noutate. De ambele contexte trebuie să ţinem cont în discutarea subiectului nostru.

La prima vedere, totuşi, el nu îl implică direct pe niciunul. Căci referinţele cerchiştilor bucureşteni ţin de anumite doctrine ante-şaizeciste, de la lingvistica lui Jakobson sau Hjelmslev şi folcloristica lui Bogatîrev la *New Criticism*-ul anglo-american; ei îl citează pe Lévi-Strauss prin prisma studiilor sale de mitologie, dar altfel nu sunt – şi n-au cum să fie încă – la curent cu dezbaterea structuralismului literar francez. Nici cu noua critică şaizecistă românească nu au prea multe ocazii să se intersecteze: ea începe să se afirme pe scena foiletonistă, mai propice unei pledoarii treptate pentru „estetic", şi evident mai abordabilă decât zona academică, teritoriul marcat al regimului. În plus, viaţa literară a momentului are alte urgenţe, scriitorii tineri şi formulele de creaţie recent decongestionate se cer susţinute printr-o critică empatică, nu neglijate în vâltoarea unor dezbateri metodologice.

Într-adevăr, privit din perspectivă contemporană, acest volum de studii literare fără impact major imediat[3] pare să nu se integreze peisajului cunoscut al criticii şaizeciste româneşti. Formalismul analizelor dedicate literaturii culte şi folclorului este, de asemenea, surprinzător, la doar câţiva ani distanţă de perioada dogmatică a realismului socialist. Cercetătorii folosesc aparatul lingvisticii moderne pe scriitori din care unii stătuseră ani la rând sub index, tocmai pentru a le revitaliza substanţa estetică, circumscrisă acum pedant la nivelul mijloacelor de expresie. Replierea faţă de sociologism nu este, firește, o miză declarată. Ea transpare însă în noua accepţiune a „contextului", un context exclusiv textual, ca să zicem aşa, care cuprinde fie „întregul operei" căreia i se studiază un anumit procedeu, fie ansamblul scrierilor unui gen sau unui autor. Niciunde „contextul" nu e localizat altfel decât strict literar. În schimb, cel de-al doilea obiectiv, care vizează „evitarea impresionismului" revine cu frecvenţa unui refren în mai multe din cele 20 de studii cuprinse în volum. E posibil ca „variaţiile interpretării subiective", de care se vorbeşte în prefaţă, să trimită şi la sociologism, care nu poate fi numit, dar e sugerat prin caracterul său arbitrar. Fapt este că introducerea unor criterii obiective de apreciere derivate din lingvistică e gândită în limitele discursului tradiţional al criticii literare, urmărindu-se „lărgirea sferei" acesteia, precum şi „formarea estetică a publicului".

Volumul e împărţit în două mari secţiuni, „Poetică generală" şi „Scriitori români", care ilustrează două moduri diferite de a înţelege şi aplica analiza

[2] *Studii de poetică şi stilistică*, Bucureşti, Editura Pentru Literatură, 1966, Comitet de redacţie: Tudor Vianu, Al. Rosetti, Mihai Pop, Secretar: Sorin Alexandrescu. Toate citatele ulterioare din corpul lucrării vor face referire la această ediţie.

[3] Câteva recenzii (dominant negative): Munteanu 1967; Andriescu 1966; Iosifescu 1966.

BDD-A28147 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:41:38 UTC)

structurală: unul vizând un sistem de forme literare, iar celălalt – texte şi autori particulari. Cea dintâi abordare, mai fidelă structuralismului propriu-zis, le revine folcloriştilor. În articolul său, Mihai Pop subliniază că, de vreme ce poezia populară e „receptată şi ca poezie tipărită", ea poate fi studiată cu accent principal nu pe „sincretism" sau pe „funcţionalitatea elementelor exterioare", ci pe elementele „stabilizate" ale structurii poetice, „restrânse la număr", „uşor de memorat" şi „motivate exclusiv pe planul structurii interne a textului" (Vianu, Rosetti et alii 1966: 42). Studiile colegilor săi prezintă câteva astfel de invariante, de tip compoziţional, stilistic sau epic. Folcloriştii au o mare coerenţă metodologică şi un limbaj structuralist împărtăşit (între ei şi fără rezerve): toţi vorbesc, aproape ca la manual, de „schema procedeului", de forme literare strict determinate, de unităţi logice sau sintactice „relativ autonome". Premisa lor comună e izolarea lingvistică a literarităţii din organismul multiform şi sincretic al literaturii populare şi suspendarea contextelor sale sociale, continuând linia poeticii folclorice ruse Veselovski-Propp-Bogatîrev. Tot ce implică un program structuralist tipic – de la demersul sincronic la corpusul larg de referinţă şi rolul secundar dat textului individual – este prezent în grupul lui Mihai Pop. Desigur, programul respectiv are şi o altă îndreptăţire, pragmatică, să spunem, în acest domeniu, unde există necesitatea, mai evidentă decât în cazul literaturii culte, de a sistematiza materialul şi a-i asigura, astfel, conservarea.

Exemplul metodologic al folcloriştilor este inspirator, nu şi determinant pentru colegii lor din Cerc. După cum o arată restul studiilor din volumul discutat, lingviştii şi literaţii practică o variantă mai analitică de structuralism, în care problema „invariantelor" e subordonată caracteristicilor particulare ale unui scriitor sau unui text concret. Tonul este dat în această privinţă de articolul lui Tudor Vianu despre refren. Profesorul adoptă şi el un alfabet lingvistic şi încearcă să descrie o „categorie generală" a literaturii, în care se reflectă „structurile generale ale limbii". Totuşi, interesul său, fixat pe cazul literar în care se manifestă procedeul, e mai degrabă al unui exeget decât al unui poetician. Vianu ilustrează aici un mod de investigaţie critică, chiar dacă e mai formalist decât ne-am fi aşteptat de la autorul *Esteticii,* mai focusat decât deschiderile „comparatoare" cu care ne obişnuise istoricul. El e condus însă în acelaşi spirit iubitor de simetrii şi implică aceeaşi concepţie organicistă (tipic germană) despre obiectul cercetării. În termeni pe care, derivaţi dintr-un alt cadru teoretic, îi regăseam şi la Roman Jakobson (Jakobson 1981: 15), Vianu vede textul ca pe un „cristal perfect", o „arhitectură gotică" şi un „monument" (Vianu, Rosetti et alii 1966: 24).

Cele 12 studii despre scriitori români din a doua parte a volumului au o orientare textocentrică asemănătoare. Vorbind de „întregul artistic concret" (Vianu, Rosetti et alii 1966: 444) sau de „unificarea stabilă a textului poetic" (Vianu, Rosetti et alii 1966: 422), stilisticienii încearcă să argumenteze, cu probe lingvistice, caracterul compact, închis şi sieşi suficient al textului literar. Încearcă asta aproape cu rigla, numărând substantive, ierarhizând metafore, comparând structuri propoziţionale. Opţiunea pentru tehnicile structuraliste, care n-au cum să nu pară revoluţionare după paleoliticul proletcultist, se face însă pe fondul unor elemente obişnuite de exegeză, ba chiar al unui anumit conformism critic.

BDD-A28147 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:41:38 UTC)

Unul din aceste elemente este accentul pe „autor”, căruia i se relevă nota stilistică dominantă sau „intervenția organizatoare” în text: nu e vorba, așadar, de un ansamblu generic al literaturii, ci de scriitori cu propria carte de vizită și cu propriile lor trăsături de personalitate creatoare. Încă și mai ilustrativă în acest sens e respectarea unei linii oarecum clasicizate de exegeză. De fapt, majoritatea studiilor de aici citează de la bun început câte o observație critică „formulată de multe ori”, „deja remarcată” sau „unanim acceptată”, pe care nu-și propun s-o răstoarne, ci o demonstrează meticulos în termeni tehnici. Desigur că la mijloc e și o strategie de discurs: plasarea sub scutul unei opinii încetățenite ancorează mai bine și, întrucâtva, scuză analizele acestea cam prea formaliste pentru primii ani ai deceniului șapte. Fapt e că reforma stilului de argumentație critică, exprimată în „dorința de a evita o prezentare subiectivă, impresionistă” (Vianu, Rosetti et alii 1966: 252), încercată aici cu instrumente lingvistice, nu implică neapărat și o reformă de conținut sau de principii critice.

Lucrul acesta reiese cu elocvență din tratamentul de care beneficiază G. Călinescu, criticul cel mai frecvent citat și în prezentele *Studii de poetică și stilistică.* Plastic cum e, citatul călinescian iese în relief pe fundalul tehnic al analizelor. La nivel de idei însă, cele două discursuri critice – unul așa-zis „subiectiv”, celălalt voit „obiectiv” – conviețuiesc perfect neconflictual. Sanda Golopenția, de pildă, face un lung ocol prin inventarul exhaustiv al cuvintelor „pline” din poemele lui Bacovia, îl redistribuie în tot felul de căsuțe semantice, doar pentru a ajunge pur și simplu să „confirme afirmația lui G. Călinescu despre artificiul creației bacoviene” (Vianu, Rosetti et alii 1966: 283). Afirmație care desigur că nu-i solicitase un asemenea travaliu demonstrativ autorului ei, convins, așa cum știm, că „Nu există disciplină explicatoare a artei, ci numai critici comunicând practic emoția” (Călinescu 1974: 148). În esență, atât literații cât și lingviștii Cercului bucureștean împărtășesc, la rândul lor, premisele tradiției critice întruchipată de Călinescu, de vreme ce nu ezită să amintească de „misterul” sau „inefabilul” creației. Îi împărtășesc și constatările cu privire la unii autori clasici studiați aici, așa cum fuseseră formulate ele de autorul *Istoriei literaturii române de la origini până în prezent* sau de alți critici interbelici. Pe de altă parte, ei încearcă să schimbe tot ceea ce se întâmplă între premise și concluzie. Caută, altfel spus, un alt mod de angajare în practica exegezei, un fel de ultra-c*lose-reading*, în care metodele să vorbească cumva de la sine, iar comentatorul să uite el însuși de sine.

Formalismul analizei și slăbirea poziției interpretului constituie, deci, cele două propuneri principale ale acestei noi critici. Demersul ei intrinsec are însă mai multă „noutate” în raport cu realismul socialist decât cu tradiția critică autohtonă, de ale cărei principii nu se desparte și de ale cărei constatări depinde. Deși mai multe studii au un discurs anti-impresionist, aceasta e o țintă pe jumătate înșelătoare și subiectul unei polemici, în fond, precar susținută. Căci în contextul primilor ani ai deceniului șapte, „impresionismul” originar își pierduse de mult posibilitatea de expresie și nici nu apucase încă să renască pe deplin în discursul criticii șaizeciste. Proporțiile polemicii nu trebuie, așadar, exagerate, cu atât mai mult cu cât ea implică lingviști ce nu intenționează să facă, și nici nu vor face o carieră de critic.

Pe de altă parte, Cercul de Poetică și Stilistică îi lansează și pe Sorin Alexandrescu, Virgil Nemoianu și Toma Pavel, iar contextul oferit de cariera lor din

BDD-A28147 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:41:38 UTC)

ţară şi de peste hotare ne ajută să plasăm lucrurile cu mai multă precizie în istoria criticii noastre. Toma Pavel este, la momentul respectiv, lingvist, dar, la fel ca şi ceilalţi doi colegi citaţi, încearcă şi el să-şi articuleze un discurs propriu-zis critic. De fapt, lucrul acesta e şi mai evident în volumul din 1966 decât în articolele anterioare din reviste lingvistice de specialitate. Dacă atunci Pavel deriva direct din lingvistică o ipoteză generică despre funcţionarea metaforei, studiul mai recent relevă un exeget literar, preocupat să interpreteze un text concret (*Balada vechii spelunci* de Al. Philippide), în care scop mobilizează mai multe unghiuri de atac, de la cel tehnic-lingvistic la unul erudit-comparatist.

De altfel, eclectismul, simptom de tinereţe intelectuală, caracterizează discursul tuturor celor trei critici în formare. El se manifestă atât sub aspectul referinţelor teoretice, cât şi al poziţiilor critice, uneori în alternanţă contrariantă de „vechi" şi „nou". În principiu, exegeţii au în faţă trei poeme, a căror analiză încearcă să o epuizeze până la ultimele lor cusături de limbaj. Concepţia textului ca „întreg organic" şi viziunea „arhitecturală" despre formă, exemplificate în acest volum şi de studiul lui Tudor Vianu, sunt însă premise foarte generoase (şi vagi) ce nu solicită neapărat o metodă distinctivă de analiză. Straturile expresiei literare (lexical, sintactic, semantic) pot fi abordate prin concepte de provenienţă lingvistică. Dar de logica lor e răspunzătoare tot o critică de tip mai tradiţional: în definitiv, tema „repercutată" în toate straturile, interpretul o simte sau o cunoaşte din exegeza anterioară. Tot de critica tradiţională ţine şi păstrarea judecăţii de valoare sau accentul pe „intenţia poetică a scriitorului care integrează lucrurile în ansamblu". Până la urmă, „comentariul amănunţit" şi extensia lui fastidioasă par să susţină mai degrabă misterul, descriptibil la nesfârşit, al textului, decât posibilitatea de a-l formaliza. Comentariul lui Toma Pavel, de pildă, rezistă doar pe jumătate din cuprinsul său în cadrul structuralist de analiză: restul se deşiră în impresionante referinţe comparatiste, de la Goethe la Dostoievski sau Thomas Mann. Virgil Nemoianu, pe de altă parte, execută un fel de balet mecanic în care va recunoaşte că a „imitat atent tehnica analitică a lui R. Jakobson şi B. Cazacu" (Nemoianu 1994: 355), dar în care e clar că balerinul nu se simte tocmai în largul său. El urmează fidel paşii tehnici de analiză (decupajul procedeelor şi al nivelurilor gramaticale, aşezarea simetrică a concluziilor etc.), dar plusează mereu în divagaţii cvasi-filozofante: „Am vrea să arătăm felul în care un întreg artistic concret poate rezolva (...) această contradicţie de organizare şi concepţie între viziunea seriei de fapte ca antinomie ontologică şi ca succesiune de trepte organice" (Vianu, Rosetti et alii 1966: 444). Iată deci că, cel puţin deocamdată, structuralismul nu e o opţiune exclusivă nici măcar pentru criticii români care-i sunt cel mai aproape prin lecturi sau ambianţă academică.

Raportat la curentul neo-impresionist afirmat în foiletonism sau în monografiile critice publicate de la mijlocul anilor '60, critica formalistă schiţată de nucleul Cercului de Poetică şi Stilistică face deocamdată o figură periferică şi accidentală. Să fie din cauza mediului său izolat de manifestare – constând în studii „neinteligibile pentru neiniţiaţi" (Pavel 2002: 8) în reviste de profil lingvistic, întâlniri „de grup", un volum colectiv pe care puţini în afară de membrii înşişi îl bagă în seamă – în condiţiile în care foiletonistica devine principala scenă de existenţă critică şi de negociere a capitalului simbolic? Sau din pricina faptului că

BDD-A28147 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:41:38 UTC)

poeticienii și stilisticienii nu aduc nicio inovație critică esențială, vreo interpretare care să-i legitimeze în ochii călinescienilor?

Atât reușitele, cât și limitele proiectului Cercului de Poetică și Stilistică se cuvin însă apreciate în funcție de momentul politic în care se afla cultura românească în prima jumătate a anilor ’60. Față de structuraliștii francezi contemporani, structuraliștii români par, bineînțeles, mult mai săraci în speculație teoretică, mai tradiționaliști ca problematizare critică și ca vederi asupra literaturii. Ei nu pun în discuție statutul criticii altfel decât amendându-i, oarecum stereotip, forma „impresionistă”; nici nu contestă valoarea estetică, doar cumulează dovezi, cât mai neatacabile în sprijinul ei. Asta pare puțin în raport cu stadiul la care se afla atunci reflecția critică occidentală, dar este deja suficient de mult în raport cu stadiul literaturii și criticii noastre, care, în prima parte a decadei a șaptea, abia ce se trezea din somnul dogmatic.

Bibliografie

Alexandrescu 1967: Sorin Alexandrescu, *Note explicative*, în René Wellek, Austin Warren, *Teoria literaturii*, trad. Rodica Tiniș, Studiu introductiv și note de Sorin Alexandrescu, București, Editura pentru Literatură Universală.

Alexandrescu 2000: Sorin Alexandrescu, *Identitate în ruptură. Mentalități românești postbelice*, București, Univers.

Andriescu 1966: Al. Andriescu, *Creație și explicație*, I–II, în „Cronica”, nr. 21–22, 2–9 iulie, p. 2–3.

Călinescu 1974: G. Călinescu, *Principii de estetică*, ediție îngrijită și prefațată de Al. Piru, Craiova, Scrisul Românesc.

Fotache 2010: Oana Fotache, *Divanul criticii. Discursuri asupra metodei în critica românească postbelică*, București, Editura Universității din București.

Goldiș 2011: Alex. Goldiș, *Critica în tranșee. De la realismul socialist la autonomia esteticului*, București, Cartea Românească.

Iosifescu 1966: Silvian Iosifescu, *Optică și metode critice*, în „Gazeta literară”, 9 iunie, p. 3.

Jakobson 1981: Roman Jakobson, *Selected Writings*, III, *Poetry of Grammar and Grammar of Poetry*, Ed. by Stephen Rudy, The Hague-Paris-NY, Mouton.

Martin 2002: Mircea Martin, *Cultura română între comunism și naționalism*, în „Revista 22”, 23 sept., p. 5–6.

Mancaș 1962: Mihaela Mancaș, *La synesthésie dans la création artistique de M. Eminescu, T. Arghezi et M. Sadoveanu*, în „Cahiers de linguistique théorique et apliquée”, nr. 1, p. 56–87.

Mihăilescu 1977: Florin Mihăilescu, *Conceptul de critică literară în România,* vol. al II-lea, *Aspecte contemporane*, București, Minerva.

Mihăilescu 2002: Florin Mihăilescu, *De la proletcultism la postmodernism. O retrospectivă critică a ideologiei literare postbelice,* Constanţa, Pontica.

Mozejko 1993: Edward Mozejko, *Polish Structuralism*, în Irena R. Makaryk, (ed.) *Encyclopedia of Contemporary Literary Theory. Approaches, Scholars, Terms*, University of Toronto Press, Toronto-Buffalo-London, p. 206–207.

Munteanu 1967: George Munteanu, *Tendințe înnoitoare*, în „Lupta de clasă”, aprilie, p. 93–105.

Nasta 1962: Mihail Nasta, *Considérations sur les caractères distinctifs du mètre grec*, în „Cahiers de linguistique théorique et apliquée”, nr. 1, p. 135–151.

BDD-A28147 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:41:38 UTC)

Nemoianu 1965: Virgil Nemoianu, *Contributions à la recherche semantique des rimes. Les rimes roumains en -oc*, în „Cahiers de linguistique théorique et apliquée”, nr. 2, p. 191–224.
Nemoianu 1994: Virgil Nemoianu, *Arhipelag interior. Eseuri memorialistice (1940-1975)*, Amarcord, Timișoara.
Oancea 1988: Ileana Oancea, *Istoria stilisticii românești,* București, Editura Științifică și Enciclopedică.
Pavel 1962: Toma Pavel, *Notes pour une description structurale de la métaphore poétique*, în „Cahiers de linguistique théorique et apliquée”, nr. 1, pp. 185–207.
Pavel 1966: Toma Pavel, *Accent et ictus*, în „Cahiers de linguistique théorique et apliquée”, nr. 3, p. 129–130.
Pavel 2002: Toma Pavel, *Fragmente despre cuvinte,* ediția a II-a, postfață de Mihai Șora, Pitești, Paralela 45.
Searle 1976: Leroy Searle, *Tradition and Intelligibility: A Model for Critical Theory*, în „New Literary History”, vol. 7, no. 2, p. 393–415.
Seyffert 1985: Peter Seyffert, *Soviet Literary Structuralism. Background. Debate. Issues*, Slavica Publishers, Inc., Columbus, Ohio.
Vianu, Rosetti et alii 1966: Tudor Vianu, Al. Rosetti, Mihai Pop (coordonatori), *Studii de poetică și stilistică*, București, Editura Pentru Literatură.
Zamfir 1979: Mihai Zamfir, *Critica română și structuralismul*, în „Viața Românească”, nr. 6, iunie, p. 1–4.

A Moderate Formalism. The Bucharest Circle of Poetics and Stylistics

The present study analyzes the structuralist project developed in the first part of the 60s by Romanian linguists, ethnologists, stylisticians and critics gathered within the Bucharest Circle of Poetics and Stylistics, led by Al. Rosetti, Mihai Pop and Tudor Vianu. Our exploration is conducted with two basic goals. On the one hand, we try to situate this academic group against the cultural-ideological background of transition from the then-dying realist socialism to the not-yet born aesthetic autonomy, which enables us to read this local type of structuralism as an escape from ideology. On the other hand, we intend to assess the legitimately critical perspectives of this assembly of disciplines (linguistics, ethnology, stylistics), by dwelling upon the formation years of certain members of the Circle (Virgil Nemoianu, Toma Pavel, Sorin Alexandrescu), who would later become prestigious international critical personalities.

BDD-A28147 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:41:38 UTC)